

„RAT NA GRANICI PRAVA I MORALA“? AGRESIJA NATO-A NA SRJ U MEĐUNARODNO-ETIČKOJ PERSPEKTIVI*

Sažetak: *Predmet ovog rada su etički aspekti agresije („humanitarne intervencije“) NATO na SRJ, odnosno Srbiju, sprovedene od marta do juna 1999. godine. Rad je koncipiran kao svojevrsan kritički dijalog sa J. Habermasom, odnosno njegovim stavovima iznesenim u tekstu „Bestijalnost i humanost – rat na granici prava i morala“. Nakon kraćeg prikaza Habermasovog stanovišta, u uvodnom delu rada autorka razmatra moralne implikacije njegovog stava o hirurškoj preciznosti bombardovanja i principu poštete civilnog stanovništva kao karakteristikama ove agresije od, kako tvrdi ovaj autor, visokog legitimirajućeg značaja. Potom se usredsređuje na ključni, deklarativno moralni argument kojim se agresija opravdava – zaštita ugroženih ljudskih prava kosmetskih Albanaca i sprečavanje humanitarne katastrofe kojoj su, kako se tvrdilo, bili izloženi. Temeljnou analizom ovog argumenta, koju autorka sprovodi u nekoliko koraka, ona zaključuje da agresija nije bila, kako je Habermas tvrdio, rat na granici prava i morala, već s onu stranu i prava i morala, situirana duboko u domen interesno motivisanih oružanih akata američke spoljne politike.*

Ključne reči: *agresija NATO-a na SRJ, raspad/razbijanje Jugoslavije, međunarodna politika, međunarodna etika.*

Više vredi na tu zemlju izručiti dolare nego bombe koje, opet, traže dolare. Nepogodnost ovog rešenja je u tome što nećemo više moći sebi da kažemo da smo pobednici nad apsolutnim zlom, nad đavolom, čudovištima s ljudskim licem, što nećemo više moći da se dičimo time kako smo istovremeno ovaploćenje prava i sile. Ali, morali bismo moći na to da se naviknemo.

Cvetan Todorov¹

* Tekst je rezultat rada na projektu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju br. 43007, koji finansira Ministarstvo za nauku i prosvetu Republike Srbije. Deo je veće celine koja će pod naslovom *Glas vapijućeg u pustinji – raspad/razbijanje Jugoslavije u međunarodno-etičkoj perspektivi* izaći iz štampe početkom naredne godine.

¹ Todorov 1999: 86.

Agresija NATO-a na SR Jugoslaviju bila je jedna u nizu formi *diplomatije prinude* kojoj su spoljni akteri *ex-jugoslovenske* krize najčešće pribegavali tokom njenog višegodišnjeg trajanja. Počela je 24. marta, a okončana 9. juna 1999. godine Kumanovskim sporazumom, koji su potpisali predstavnici Vojske Jugoslavije i izaslanici Ujedinjenih nacija. Bila je to: a) prva oružana akcija te vrste izvedena na tlu Evrope nakon II svetskog rata, b) prva u kojoj su u tom periodu učestvovali nemački vojnici i c) prva koja je izvršena bez odobrenja Saveta bezbednosti OUN. Svi ti, kao i brojni drugi pravni presedani počinjeni ovom vojnom akcijom, obrazlagani su i opravdavani potrebom zaštite, kako se tvrdilo, ugroženih ljudskih prava kosmetskih Albanaca i zaustavljanja humanitarne katastrofe kojoj su, naglašavano je, bili izloženi. Jer, „nemešanje nije apsolutno moralno pravilo. Ponekad se dešavanja ne mogu tolerisati. (...) Humanitarne intervencije nisu opravdane radi zaštite demokratije ili slobodnog preduzetništva, ekonomske pravde ili dobrovoljnog udruživanja, niti bilo kojeg drugog društvenog postupka ili uređenja. (...) Njihov je cilj po karakteru krajnje negativan: da okončaju akcije koje, da upotrebim oveštalu frazu, ‘vređaju savest’ čovečanstva“ (Volcer 1998: 86). Utoliko je, smatra Madlen Olbrajt (Albright), „Kosovo bilo prilika da se iskupimo za grešku [zakasnelog reagovanja] koju smo počinili u Bosni“. Stoga je slučaj Kosova „jednostavno, najvažnija stvar koju smo učinili u svetu“.²

Kao takva, agresija je bila dominantno američko pretnuće. SAD su izvele više od 80 odsto poletanja borbenih aviona, više od 90 odsto elektronski vođenih ratnih misija, više od 80 odsto napada vođenim raketama i lansirale su više od 95 odsto krstarećih raketa. Evropske zemlje članice NATO-a imale su samo pomoćnu ulogu u neposrednom vojnom angažovanju, a komandne strukture i proces donošenja odluka o izboru ciljeva vazdušnih napada i o okončanju vazdušnog rata bili su u američkim rukama.³ SAD su, podseća Bronvin Medoks (Madox), insistirale da budu angažovane u ovom poduhvatu pod sopstvenim uslovima, a ako je to bio imperijalistički gest, bio je, smatra ona, gest nevoljnog imperijalizma. „Evropa koja se nije odredila prema Kosovu ni na koji drugi način osim sopstvenom

² Navedeno prema: Muravchik, internet.

³ Više o tome u Cordesman 1999: 72.

nepreduzumljivošću, trebalo bi da bude srećna što je Bil Klinton izabrao da se umeša na ma koji način.⁴

Sagledano sa stanovišta klasičnog međunarodnog prava ova vojna akcija, tvrdi Habermas (Habermas),⁵ predstavlja bez sumnje mešanje u unutrašnje poslove suverene države i kršenje zabrane intervenisanja. Sa stanovišta politike ljudskih prava, međutim, to mešanje se ima shvatiti kao oružana misija, autorizovana od strane međunarodne zajednice (doduše, priznaje Habermas, prećutno, bez mandata OUN) preduzeta s ciljem da se uspostavi mir.⁶ Prema toj, zapadnoj interpretaciji, razjašnjava autor, rat na Kosovu označava skok s puta klasičnog međunarodnog prava na put kosmopolitskog prava zajednice građana sveta koja svoje članove – građane pojedinačnih država, štiti od tiranije sopstvene vlasti.⁷ Demokratske ustavne države – Habermas to ne spori – postigle su ogromne civilizatorske efekte koji vrhune u pravnom obuzdavanju međunarodno-političke samovolje

⁴ Cf. Madox 2008: 83. Kao takva, agresija je bila još jedna u dugom nizu dvadesetovekovnih američkih oružanih intervencija širom sveta: Filipini (1899–1903), Rusija (1918–1921), Nikaragva (1912. i 1926–1933), Meksiko (1914–1916), Honduras (šest puta između 1911. i 1925.), Panama (1903–1914) i Haiti (1915–1934). Nakon Drugog svetskog rata: Vijetnam, Kuba, Dominikanska Republika, Severna Koreja, Laos, Kambodža, Liban, Grenada, Panama, Libija, Irak, Somalija, Bosna i Hercegovina... Spisak zemalja u kojima su SAD „indirektno“ intervenisale – pomagale nasilne promene vlasti podržavajući pobunjenike i pučiste ili direktno rušile legitimne vlade, još je duži. Od 1945. godine naovamo SAD i Velika Britanija su upotrebile svoje trupe negde na zemaljskoj kugli najmanje jednom godišnje, uglavnom bez medijskog svetla. Više o tome u: Čomski 1999., Parenti 1995. i Peak 1992.

⁵ Cf. Habermas 1999: 1.

⁶ Poštovanje suverenosti, saglasan je i Čarls Krauthamer (Krauthammer), samo po sebi nije moralni imperativ. „Niti to može biti. Neprikosnovenost suverenosti krije u sebi radikalnu moralnu asimetriju. Suverenost daje legitimnost i na taj način zaštitu svakome ko ima dovoljno pušaka i baruta da može da kontroliše vladu“ (Krauthammer 1986: 21). O tome uporediti i: Konjuhova 2007: 9–39.

⁷ Humanitarne intervencije, podseća Habermas, preduzimane su, počev od 1945. godine, samo pod okriljem OUN-a i uz zvaničnu saglasnost organa vlasti države na čijoj teritoriji je intervencija izvođena. Ratom u Persijskom zalivu 1991. godine, Savet bezbednosti se po prvi put umešao u „unutrašnje stvari“ suverene države. No, to nije bilo obrazlagano zaštitom progonjene manjine od sopstvene vlasti. Rezolucijom 688 (april 1991.) UN su demonstrirale pravo na intervenciju koje može biti iskorišćeno u slučaju „ugrožavanja međunarodne bezbednosti“. „Kada je reč o agresiji NATO-a na Jugoslaviju, stvar stoji drugačije – Severnoatlantski savez deluje bez mandata OUN i zasniva pravo na takvu intervenciju na pomoći progonjenoj etničkoj (i religioznoj) manjini“ (Habermas, 1999: 6).

pozivanjem na princip suverenosti subjekata međunarodnog prava. Pesimistička priroda čoveka i neprozračni smisao političkoga fon su za onu doktrinu koja nastoji da sačuva u neograničenom obliku taj međunarodno-pravni princip, princip nemešanja u unutrašnje poslove drugih zemalja. S te tačke gledišta, precizira on, na internacionalnom neregulisanoj drumu nezavisne nacionalne države dužne su da se nesmetano kreću, rukovodeći se sopstvenim interesima, jer bezbednost i život čitavog kolektiva nema smisla dovesti u pitanje sa stanovišta njemu nepripadajućih individua. Uz to, imperativ celishodnog samoodređenja, smatra se, bolje nego bilo koji drugi reguliše odnose u svetu shvaćenom kao kolektiv suverenih nacionalnih država.⁸

Međutim, protiv političkog realizma ove vrste svedoči, smatra Habermas, u prvom redu činjenica da su subjekti međunarodne politike i međunarodnih odnosa, koji su ostavili za sobom krvave tragove u katastrofičnoj istoriji XX veka, sveli na apsurd pretpostavku „nevinosti“ klasičnog međunarodnog prava. Osnivanje OUN-a, donošenje Deklaracije o pravima čoveka i drugih akata, učinjeno je, podseća on, kao odgovor na, u moralnom pogledu najkrupniji izazov dvadesetog stoleća – totalitarnu politiku i holokaust. No, i prekor upućen moralizaciji politike, saglasan je autor, nije sasvim neosnovan jer počiva na evidentnoj pojmovnoj nejasnosti. Naime, zahtevano utvrđivanje i zasnivanje kosmopolitskog poretka, tvrdi on, označavalo bi da se narušavanje ljudskih prava ne osuđuje i ne kažnjava sa *moralne* tačke gledišta, već se goni kao kriminalni prestup u okvirima globalnog *pravnog* poretka. Jer ljudska prava, smatra Habermas, bez obzira na svoj nesumnjivi moralni sadržaj, imaju strukturne karakteristike subjektivnih prava, karakteristike koje zahtevaju njihov pozitivan status u prinudnom *pravnom* poretku. „Tek nakon što ljudska prava nađu svoje mesto u svesvetskom demokratiskom *pravnom* poretku, onakvo kakvo imaju naša osnovna prava u našim nacionalnim ustavima, postići ćemo da na globalnom nivou adresati tih prava uzmgnu shvatati ih kao i njihovi autori.“⁹ Do

⁸ Države koje deluju u svetu samopomoći „skoro uvek postupaju u skladu sa svojim interesom i ne potčinjavaju ga interesima drugih država ili interesima tzv. međunarodne zajednice. Razlog je jednostavan – isplati se biti sebičan u svetu samopomoći. Ovo je istina i na duže i na kratke staze, jer ako država izgubi na kratke staze, možda je više neće biti“, razjašnjava ovo stanovište Dzon Miršajmer (Mearsheimer, 2009: 62). Uporediti takođe i Brown 2003: 3.

⁹ Cf. Habermas 1999: 7.

tada, upozorava on, norme, ma koliko moralne bile, ostaju nasilno nametnuta ograničenja.

Institucionalizacija procedura razrešenja konflikata, smatra Habermas, zaštitila bi *juridički* određen domen narušavanja ljudskih prava od *moralnog* „ispravljanja“ pravnih normi. Takvo stanje bi bilo moguće i bez monopola sile jedne države i bez svetske vlade. Ovde se, precizira Habermas, zahteva u prvom redu funkcionalan Savet bezbednosti, potom obavezan sudski postupak pred jednim međunarodnim sudom i, napokon, reforma OUN-a, odnosno dopuna skupštine predstavnika vlada „drugim domom“ predstavnika građana sveta.

U svetu suverenih država i disfunkcionalne OUN, SAD su preuzele na sebe zadatak uspostavljanja jednog novog međunarodnog poretka koji izvršavaju s pozicije sile. „Smeša humanističkog samopožrtvovanja i imperijalističke logike sile“, smatra Habermas, „tradicionalna je za SAD.“¹⁰ S tačke gledišta te, sasvim američke, što će reći normativno orijentisane politke sile, verovatno će, predviđao je on, bez obzira na sve teškoće, rat u Jugoslaviji biti nastavljen, čak i ako bude potrebna kopnena invazija. Ta crta američke spoljne politike ima, po njegovom mišljenju, u krajnjem, svojstvo doslednosti. No, „devetnaest nesumnjivo demokratskih država, čak i ako imaju pravo na intervenciju, ostaju, ipak, samo grupa. One su iskoristile pravo na interpretaciju konflikta i donošenje rešenja, kompetenciju, koja bi, čak i ako je danas valjana, trebalo, ipak, da se nađe na raspolaganju nezavisnih instituta. Samoupravljanje NATO-a, zaključuje on, ne može postati pravilom“ (Habermas 1999:8).

Pod pretpostavkom (koju Habermas, uprkos sporadičnoj ambivalenciji, tretira kao uglavnom nespornu) da je ona istinska, autentična motivacija agresora na SRJ bila doista moralne prirode, njegovi zaključci se doimaju kao sasvim ispravni, odnosno teško osporivi. U delu rada koji sledi mi ćemo, međutim, pokušati da dokažemo da je upravo ta polazna pretpostavka neplauzibilna, odnosno nedokaziva, tj. da ovaj autor celu svoju, inače zavodljivu tekstualnu konstrukciju, gradi na nepostojećim temeljima. Drugim rečima, ključni, deklarativno moralni argument kojim se opravdavao ovaj rat – zaštita ugroženih ljudskih prava kosmetskih Albanaca i spreča-

¹⁰ Cf. Habermas 1999: 7.

vanje humanitarne katastrofe kojoj su, kako se tvrdilo, bili izloženi – neodrživ je, odnosno neodbranljiv kao *moralni* argument.

No, pre toga nešto o karakteru ovog rata iz tehničko-tehnološkog ugla, onako kako ga Habermas određuje i o moralnim implikacijama tog određenja.

a) *Princip poštede civilnog stanovništva i teorija dvostrukog učinka*

Napad NATO-a na SRJ je, nesumnjivo, bio rat, saglasan je Habermas.¹¹ „No, vazdušni udari Alijanse se očigledno, razlikuju od tradicionalnog rata. Faktički ‘hirurška preciznost’ bombardovanja i princip poštede civilnog stanovništva imaju visoko legitimirajuće značenje. Sve to označava odustajanje od totalnog vođenja rata, koje je određivalo fizionomiju stoleća koje je na izmaku.“¹² Na ovom mestu bi se moglo primetiti da nije jasno na kojoj empirijskoj

¹¹ Njegovim imenovanjem „humanitarnom intervencijom“ nastojalo se da mu se pred domaćom i međunarodnom javnošću obezbedi neophodni moralni i politički legitimitet. Jer, „humanitarna intervencija je *a priori* moralno opravdan rat. Tako se početnim označavanjem stvari već vrši njihovo vrednovanje“, konstatuje Jovan Babić (Babić 1998: 146). Ovako označen događaj postaje *benigna stvarnost* koja se ogleda jedino još u slikama hirurški preciznog pogotka, kao takva izuzeta iz domena relevancije međunarodnih ugovora i konvencija koje tretiraju ovaj sudbinski važan fenomen međudržavnog odnošenja. Naime, već nakon 1918. godine vlade više država daju podršku inicijativama za stavljanje rata „van zakona“ i stvaranje ne *jus ad bellum* već *jus contra bellum*. Tako je već u ugovoru Društva naroda, potom u Pariskom paktu iz 1928. godine i najzad u Povelji Ujedinjenih nacija, osuđeno otpočinjanje rata iz bilo kojih razloga. Potpisnici Kelog-Brianovog pakta „osuduju pribegavanje ratu radi razrešavanja međunarodnih kontroverzi“ i odbacuju ga kao instrument nacionalne politike u međudržavnim odnosima. Concept *jus contra bellum* koji se ustanovljuje ovim paktom, bio je jedna od osnova za podizanje optužnice u nirnberškom procesu 1946. godine za „zločine protiv mira“. U Povelji UN-a izbegava se čak i upotreba reči „rat“. Govori se samo o „činovima agresije“, „kršenju mira“ i „pretnjama miru“; svi potpisnici se u članu 2, paragraf 4, obavezuju na uzdržavanje od pretnji silom ili upotrebe sile protiv teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti bilo koje države. (Više o tome u: Nicholas 1967.) Povratak koncepta pravednog rata u novo, posthladnoratovsko okruženje „*rehabilituje* rat kao sredstvo spoljne politike. Tabu neupotrebljavanja sile brzo je uklonjen pod pritiskom ‘humanitarne realpolitike’ (tj. realpolitike u humanitarnom odelu). Umesto njega, tabu je postalo istraživanje upotrebe sile imenovane humanitarnom, ili sumnja u njenu legitimnost“, primećuje Hans Keler (Köchler 2001: 40).

¹² Cf. Habermas 1999: 1.

evidenciji Habermas temelji svoj stav o „hirurškoj preciznosti“ bombardovanja i „principu poštede civilnog stanovništva“ kao karakteristikama ove agresije „od visokog legitimirajućeg značaja“. Nekoliko hiljada ubijenih civila, gotovo u potpunosti razorena privredna i saobraćajna infrastruktura zemlje, stotine oštećenih ili u potpunosti uništenih škola, bolnica, spomenika kulture, ekosistem-ska degradacija celog regiona sa dugoročnim posledicama čije raz-mere ni do danas nisu precizno izračunate...¹³ Svi ti podaci uzeti zbirno (ali ništa manje i pojedinačno) teško bi mogli potvrditi stav o „hirurškoj preciznosti bombardovanja“ i „principu poštede civilnog stanovništva“, koji bi intervenciji obezbedili nesporan moralni legi-timitet. Jer, da bi bila moralno opravdana humanitarna intervencija, upozorava Georg Megle (Megle), ne bi smela da uključuje iste one stvari protiv kojih bi trebalo da se bori i iz kojih proističe celokupan njen *raison d'être*.¹⁴ No, jednim delom ovog svog argumenta, Ha-bermas jeste u pravu – agresija na Jugoslaviju, doista, nije bila total-ni rat, ali prvenstveno iz razloga maksimalnog redukovanja rizika gubljenja ljudskih života na strani agresora, što se moglo obezbediti isključivo ograničenom, netotalnom – vazдушnom akcijom, uz to izvođenom sa visine od nekoliko hiljada metara, što je, s jedne str-ane, dodatno ograničavalo njenu preciznost i mogućnost poštede ci-vilnog stanovništva, a s druge, dodatno uvećavalo njenu nerizičnost po živote agresora.¹⁵ Cilj ovako koncipirane agresije je, dakle, bio maksimiziranje gubitaka na strani žrtve i njihovo minimiziranje na sopstvenoj. A humanitarno ratovanje koje izbegava svaki rizik, tvrdio je Pol Kan (Kahn), jeste samoprotivrečno, zato što je moral

¹³ Tri od pet ciljeva NATO bombardera na SRJ bili su civilni. Takvo uništa-vanje jugoslovenske privrede prouzrokovalo je gubitak ukupnog društvenog proi-zvoda od 40 odsto i pad industrijske proizvodnje za 44 procenta. Bombardovanjem srpske infrastrukture, NATO je prekršio član 14. Protokola Ženevskih konvencija iz 1949. godine, koji zabranjuje napade na „objekte neophodne za preživljavanje civilne populacije“. Cf. Hadži-Vidanić i Milanović 2005: 239.

¹⁴ Cf. Megle 2000: 204.

¹⁵ „Budući da sada možemo ubijati neprijatelje bez potrebe da ih uopšte vi-dimo, opala je verovatnoća da će se apstraktna mržnja ikada sudariti sa doživlja-jem direktnog sudara“, primećuje Džin Betke Elštajn (Bethke Elshtain 1995:547). No, „suprakonvencionalno oružje pretpostavlja suprakonvencionalnog čoveka. Ono ga ne pretpostavlja samo kao postulat daleke budućnosti; ono ga, naprotiv, nameće kao već prisutnu stvarnost“ (Šmit 1995: 89). Uporediti takođe i Grey 1970, te Lu-ttwak 1995.

ciljeva koji se predstavljaju kao univerzalni, nesaglasan sa moralom sredstava koja privileguju jednu grupu aktera.¹⁶ Rat nikada nije lako opravdati, ali bez obzira na to postoji opipljiva razlika između borbe koja se odvija isključivo bombardovanjem i učešća u kopnom ratu. Rat koji se vodi na kopnu je „uvek okrutan u meri koja prevazilazi moć shvatanja, ali u njemu postoje povremeni primeri heroizma i žrtvovanja, a pošto oba protivnika gube mlade ljude, onda uz sve ostalo, postoji i osećaj podeljene tuge na obe strane. Tokom godina i decenija, to čak može da omogućiti pomirenje. Bombardovanje je, međutim, opresija, ugnjetavanje. Ukoliko se bombarduje s idejom da neće doći do prolivanja naše krvi, onda je ono i opsceno. Većina ljudi izloženih bombardovanju nikada neće oprostiti agresoru“ (Majler 1999: 46).

Pristalice tzv. *teorije dvostrukog učinka* kakvih je bilo najviše među apologetama ovog rata, tvrde, podsetimo, da ukoliko je nameravani cilj ispravan onda se i delatnosti na njegovom dostizanju imaju smatrati moralno ispravnim, makar one nužno proizvodile i neke druge, *kolateralne* posledice, posledice koje su manje štetne, odnosno više korisne od onih koje bi proistekle iz nepreduzimanja akcija koje su proizvele one prve.¹⁷ Sa tog stanovišta, civilne žrtve i materijalna razaranja civilnih objekata mogu se tretirati kao *predvidljive* i *predviđene*, ali nenameravane posledice takvih delatnosti. Pristalice ove teorije morali bi se, međutim, suočiti s činjenicom da ta razlika ne mora biti od krucijalnog značaja za uspostavljanje odgovornosti počinitelaca dela koja su proizvela pomenute posledice. Njihova *predvidljivost* je, naime, ono njihovo svojstvo koje se pritom ne može isključiti. Na primer, komandant koji naređuje da se bombarduje i uništi neko selo, zato što ima pouzdanu informaciju da se u njemu krije grupa terorista za koje je odlučeno da se unište, ne može se, tvrdi Jovan Babić, izvlačiti od odgovornosti za ubijanje stanovnika tog sela ukazivanjem na činjenicu da je njegova informacija bila tačna i da je njegov cilj bio drugi. Ako bi se činjenica predvidljivosti i predviđenosti posledica mogla učiniti irelevantnom, „to bi svakako otvorilo mnoge mogućnosti za delatnosti koje mogu biti 'predviđene' i u jednom direktnijem smislu, a da ipak *kao takve* ne budu 'nameravane' i pogotovo ne željene. Na primer, može se vršiti

¹⁶ Cf. Kahn 1999: 4.

¹⁷ Opširnije o tome u Lichtenberg 1994: 347–368.

delatnost za koju se zna da će izazvati represalije ne zato da bi se one izazvale, već da bi se na taj način postigao jedan dalji učinak – na primer, indukovanje otpora prema vršiocima represalija. I tu ima 'dva učinka', od kojih je jedan nameravan a drugi samo predviđen. I onda nema kraja – može se pucati na svoje ljude, ne zato da bi bili ubijeni (što će se desiti), već da bi se stekao razlog za 'odmazdu' ili prikazivanje sebe kao 'žrtve'. *Ova teorija otvara mogućnost za razne vidove onoga što bismo mogli nazvati 'prljava igra'. Ona ima izrazito manipulacijski karakter. Zabrane koje zahtevaju načela srazmere i razlikovanja, gube u teoriji dvostrukog učinka svoj smisao*", zaključuje Babić (1998: 153, kurziv M.R.).

b) *Ugroženost ljudskih prava ili pretenzije na kontrolu teritorije kao osnova sukoba?*

Vratimo se sada našem osnovnom cilju u ovom radu – razmatranju argumenta o zaštiti ugroženih ljudskih prava kosmetskih Albanaca i sprečavanju humanitarne katastrofe kojoj su, kako se tvrdilo, bili izloženi, kao intencionalno *moralnom* argumentu kojim se opravdavalo samo otpočinjanje agresije. Prvo što se u tom smislu može zapaziti analizom Habermasovog navedenog teksta jeste da ovaj, kao ni drugi autori koji narečeni argument tretiraju kao valjan, ne precizira o kojim ugroženim ljudskim pravima kao legitimnoj osnovi albanskih secesionističkih aspiracija je, zapravo, reč. Znameniti „frankfurtovac“, istina, na jednom mestu tvrdi da je to pravo na ravnopravan suživot Albanaca u jugoslovenskoj federaciji, ali ne uspeva, preciznije govoreći ni ne pokušava da dokaže ugroženost tog prava bilo kojim ustavno-pravnim rešenjem položaja albanske nacionalne manjine u zajedničkoj državi, niti načinom na koji se on praktično realizovao. Valjanost tog dokaza imala bi, naime, za pretpostavku isključivo *komparativni* pristup kojim bi se ustavno-pravni položaj neke manjine u jednoj, teorijski uzev *bilo kojoj* zemlji i *mera njegove praktične realizacije* procenjivali na osnovu za to uspostavljenih standarda u drugim, bar po samorazumevanju i samoprezentaciji – demokratskim državama sveta. Takvim pristupom bi se, međutim, teško mogla ustanoviti ugroženost pomenutog prava kosmetskih Albanaca, pa mu, po svemu sudeći, apologete agresije koji tu nedokazanu i nedokazivu pretpostavku koriste kao argument

za svoje stanovište, iz tih razloga ni ne pribegavaju. Gornju tvrdnju podržava i činjenica da ni sami albanski pobunjenici, odnosno njihovi politički lideri nikada nisu pretendovali na reafirmaciju i obezbeđenje tog, navodno ugroženog prava, jer takve pretenzije imaju za prepostavku pristanak na život *uopšte* u zajednici kojoj se spočitava ugrožavanje prava na *ravnopravan život*. A upravo to je ono što je albanska manjina odlučno izbegavala upornom samoizolacijom iz svih formi političke participacije u političkom životu Srbije odnosno SRJ od kraja osamdesetih godina naovamo, čime je izvršila svojevrsnu *samosuspenziju* značajnog dela kolektivnih prava koja su joj, inače, ustavnim rešenjima položaja nacionalnih manjina u zajedničkoj državi bila obezbeđena, odnosno zagarantovana.¹⁸ Tim aktom kosmetski Albanci su demonstrirali nepristajanje na život *uopšte* u administrativnim granicama države na čijoj teritoriji su živeli. Ekskluzivni cilj ove pobunjene manjine bio je nezavisno Kosovo, odnosno jedno vreme Kosovo kao treća republika – članica jugoslovenske federacije kao tranzitorno ustavno-pravno rešenje do konačnog cilja, čija bi realizacija *de facto* značila secesiju jednog dela državne teritorije kao najteži oblik uzurpacije političkog autoriteta. Dakle, jedino pravo kosmetskih Albanaca koje bi se, eventualno, moglo identifikovati kao ugroženo jeste pravo na secesiju dela državne teritorije SRJ. Realizacija tog prava, pa ni pružanje podrške albanskoj manjini u tim političkim nastojanjima, ne bi se, međutim, mogli utemeljiti ni na jednom valjanom legalnom argumentu, budući da ono ne spada, bar za sada, u habermasovskom terminologijom rečeno – juridički određen opseg ljudskih prava koja se, bez dodatnih kriterijuma, mogu smatrati ugroženim. Naime, prema dosada važećim međunarodno-pravnim normama (koje bi Habermas, bez sumnje, proglasio reliktima klasičnog, *ergo* prevaziđenog međunarodno-pravnog poretka, kojeg se, doduše, autor to odbija da prizna, svih 19 zemalja-agresora na SRJ još uvek čvrsto pridržavaju u tretiranju sopstvenih secesionističkih pokreta) pravo o kome je reč se smatra legitimnim samo u tri slučaja – kada je u pitanju otpor stranjoj

¹⁸ Na poziv Demokratskog saveza Kosova (DSK), tih godina najuticajnijeg političkog predstavnika kosmetskih Albanaca, bojkotovao je popis stanovništva, a zatim i učestvovanje na izborima. Albanski studenti i učenici nisu pohađali nastavu, iskazujući na taj način građansku neposlušnost. „Vrhunac ignorisanja Srbije i Jugoslavije predstavljalo je organizovanje ‘sopstvenih izbora’, donošenje ‘sopstvenog Ustava’ i proglašenje nezavisnosti” (Lutovac 1994: 66).

okupaciji, kolonijalnoj vlasti ili aparthejdu. Dakle, ni po jednom od kriterijuma koje nudi ova međunarodno-pravna klauzula, kosmetski Albanci ne bi mogli *pravno osnovano*, odnosno legitimno pretendovati na aktiviranje i realizaciju tog prava. Pravo na secesiju u njihovom slučaju, dakle, *nije* legitimno ljudsko, odnosno manjinsko pravo.¹⁹ U osnovi, sukob Albanaca i Srba na Kosovu vodio se „oko političke kontrole nad tom teritorijom, a ne oko kršenja ljudskih prava, političke represije, ili nepravedne, diskriminatorne politike. Sigurno je da je sukob doveo do pogoršanja stanja ljudskih prava, ali osnovne tenzije su poticale od težnji dva naroda da upravljaju Kosovom“, zapaža Mark Amstutz (Amstutz, 2010: 47). Zato se, zaključuje Jovan Babić, stiče utisak da je intervencija često postupak kojim se u situaciji slabih država sa slabom vlašću, problem „rešava“ na jedan način koji predstavlja „ne samo mešanje u unutrašnje stvari, već i drastično negiranje domicilne zakonitosti, one iste koju intervencionisti u svojim vlastitim državama dosledno poštuju, pri čemu onda iste stvari koje se u svojoj kući drže za zakonit odnos prema pobuni i/ili kriminalu, u tuđoj bivaju tretirane kao povreda ljudskih prava“ (Babić, 2000: 376).

Moralno težište argumenta koji razmatramo je, ipak, locirano na njegovom drugom delu koji govori o potrebi sprečavanja, odnosno zaustavljanja humanitarne katastrofe na Kosmetu koju su, kako se tvrdilo, federalne vlasti proizvele prekomernom i moralno netolerabilnom upotrebom sile u borbi protiv albanskih pobunjenika. Ovaj deo argumenta o kojem je reč mogao bi se osporiti u dva koraka. U prvom bi se njegovim zagovornicima mogla prebaciti nejasnost kriterijuma demarkacije neprekomerne, odnosno moralno tolerabilne od moralno netolerabilne upotrebe sile u sličnim slučajevima, *bez obaziranja na karakter metoda borbe manjinskih pobunjenika, odnosno razmere nasilja kojem oni u toj borbi pribegavaju*. Način na koji se, recimo, federalne vlasti Turske obračunavaju sa kurdskim pobunjenicima, odnosno količina sile koju u tom cilju koriste, teško

¹⁹ Pravo na secesiju kao pravo na samoodbranu, podvlači i Aleksandar Pavković, može biti odobreno manjinskim ili većinskim grupama u nekoj zemlji u određenim okolnostima, ali se još uvek zahteva da ono bude iskorišćeno samo kada nijedno drugo sredstvo samoodbrane više nije na raspolaganju. „Koji god od lekova za takve situacije neko smatrao najboljim, jasno je da secesija manjinske populacije niti je jedini, niti nužno najbolji od njih“ (Pavković 2001: 189). O tome uporediti i Buchanan 1991.

bi se mogla okvalifikovati kao odmerenija, odnosno moralno tolerabilnija, uprkos činjenici da su metode borbe kojoj ova pobunjena manjina pribegava mnogo manje nasilne od onih za kojima su posegli secesionistički orijentisani Albanci sa Kosova i Metohije. Ta činjenica, međutim, još uvek ne pruža dovoljnu moralnu inspiraciju američkim intervencionistima za oružanu akciju protiv Turske, odnosno zaštitu ugroženih ljudskih prava njene kurdske nacionalne manjine. Generalno uzev, ne postoji nijedna, u *moralnom* smislu relevantna razlika između navedenog i kosmetskog slučaja koja bi mogla opravdati primenu različitih standarda – za intervenisanje u jednom, odnosno neintervenisanje u drugom slučaju. Razlike koje su posredi su, očigledno, *političke* prirode i sastojale su se u različitim političkim *interesima* SAD da intervenišu u srpsko-albanskom sporu (i time nakon, imajući vidu odnos vojnih snaga – sasvim izvesne pobede, obezbede stacioniranje NATO trupa na bar jednom delu srbijanske teritorije, ako već ne na njenoj celini, kako je predviđao ultimatum iz Rambujea), odnosno neintervenišu u tursko-kurdskom sporu (i time očuvaju dobre odnose s Turskom kao članicom NATO-a i državom od velikog značaja za realizaciju američkih geopolitičkih interesa u tom delu sveta).²⁰ Međutim, već i sama zamisao relativizma u moralu, i sa njom povezana proizvoljnost u moralnom suđenju, tvrdio je svojevremeno Kant (Kant), identična je zamisli o moralnoj kapitulaciji, i implicira ne samo odbacivanje već i nemogućnost bilo kakvog morala. Distinktnost autentično moralnog stanovišta, ono po čemu se isto razlikuje od ostalih vrednosnih stanovišta, sadržano je, naime, upravo u njegovoj pretenziji na *univerzalnost*, odnosno *jednakost* praktikovanja u svim, u moralnom pogledu sličnim situacijama. Ta pretenzija se, kao što smo videli, ne može identifikovati u američkom, deklarativno moralnom stanovištu, iz čega nužno sledi da je ono u *bitnom* smislu drugačije, u ovom

²⁰ Štaviše, Amerika je Turskoj niz godina isporučivala oružje za borbu protiv secesionistički nastrojanih Kurda, a u vreme najžešćih obračuna njenih republičkih vlasti sa kurdskim pobunjenicima, 1992. godine, portparol Stejt dipartmenta je poručio: „SAD neće obustaviti pomoć Turskoj. One nemaju ništa protiv da neka saveznička i prijateljska zemlja koristi američko oružje da bi uspostavila unutrašnji red ili odgovorila na napade koji ugrožavaju njen teritorijalni integritet“ (cit. prema Vlajki 2001: 236.) Jer, globalno liderstvo nalaže „da pokažeš da će tvoji prijatelji biti zaštićeni i zbrinuti, neprijatelji – kažnjeni, a oni koji odbijaju da te u tome podrže – zažaliti zbog toga“ (Volfovic 2000: 41).

slučaju – *političke* prirode. „Ne možemo reagovati na svaku tragediju u svakom kutku sveta, ali to ne znači da ne treba da učinimo ništa ni za koga“, pokušavao je u svom obraćanju naciji tokom agresije na SRJ tadašnji prvi čovek Amerike da opravda ovaj „moralni“ relativizam njene intervencionističke spoljne politike.²¹ Predsednik Clinton (Clinton) primećuje Noam Čomski, „kao i mnogobrojni komentatori koji su ponovili poentu njegovog izlaganja, propustio je da doda da je to ‘nešto za nekoga’ sasvim određeno. Princip važi za ‘humanitarne krize’ u tehničkom smislu: kada su interesi moćnih ugroženi“ (Čomski 2000: 86–87). U tom smislu, „diplomatski neuspah“ u pokušaju političkog razrešavanja takvih slučajeva, kakav je bio onaj izdejstvovan u Rambujeu, ispostavlja se kao „racionalno izabran put koji vodi u predvidljivu pobedu za ‘vrednosti’ koje su od važnosti, dok je sudbina populacije usputna briga, kao što je stalno bila u prošlosti koja je zabranjena za spominjanje“ (Čomski 2000: 140).²² Iz tih razloga SAD, po svemu sudeći, nikada neće inicirati onu institucionalizaciju procedura razrešenja konflikata na kojoj insistira Habermas koja bi, kako kaže ovaj autor, zaštitila juridički određen domen narušavanja ljudskih prava od moralnog „ispravljavanja“ pravnih normi. Institucionalizovane, te procedure bi, naime, stekle snagu opšte obavezivosti, odnosno obavezivosti primene u svim, u bitnim aspektima sličnim slučajevima. Umesto toga, SAD žele da očuvaju mogućnost njihove selektivne primene u kojoj će se

²¹ Cf. *New York Times*, April 2, 1999., kurziv M.R.

²² O tome uporediti i Oberg 1999. Manihejska tumačenja u medijima, zajedno sa neizbežnim povicima „Minhen“ pri svakom pokušaju da se postigne kompromis, mogli su, smatra i Dajana Džonston (Johnstone) da posluže i poslužili su da se upropasti svaki pokušaj dolaženja do rešenja pregovorima. „Diplomatija je bila diskreditovana. Tako su na kraju SAD, mogle da obezbede i obezbedile su ‘jedino rešenje’: primenu bombi i raketa za rešavanje problema. Evropski saveznici, na kraju pomirljivi, povedeni su u vojnu agresiju u okviru novog NATO-a, oslobođenog zakonskih i geografskih ograničenja“ (Džonston 2001: 32). Sličnoj taktici Amerika je pribegavala i uoči rata protiv Iraka 1991. godine, uspešno suzbijajući sva mirovna preguća, od zahteva zemalja Magreba da se sukob interesa razreši za stolom arapskih pregovora, do niza predloga za sazivanje mirovne konferencije o Bliskom istoku. Britanski zvaničnici su isti zadatak obavljali na tlu Evrope. Tako je uoči prvog pohoda američko-britanske armade na Persijski zaliv, u uvodniku kojim je 1990. godine čestitao čitaocima božićne praznike, direktor *Daily Mirrora* priznao: „Osećam ogromno zadovoljstvo pred činjenicom da je naš ministar inostranih poslova uspeo da upropasti sve pokušaje uspostavljanja diplomatskog dijaloga između Evrope i Iraka.“ Cf. *Daily Mirror*, December 24, 1990, p.3.

ova super-sila rukovoditi onim istim, na deklarativnom nivou difamiranim – realpolitičkim, odnosno državnim i nacionalnim, pre nego idealističkim – moralnim razlozima. Ovi drugi će, preciznije govoreći – služiti za retoričku kamuflažu onih prvih, a za te svrhe mogućnost moralnog „ispravljanja“ međunarodno-pravnih normi je od krucijalnog značaja. Iz istih razloga, ni reformu OUN, koju zagovara Habermas, nije, kako i sam uočava (ne ulazeći, doduše, u razloge za to) realno očekivati u skorije vreme. Upravo takva, kako kaže Habermas – disfunkcionalna OUN, odnosno njen Savet bezbednosti, kojeg takvim čini pravo veta pet država-članica,²³ i odgovara trenutnim interesima SAD-a, što pojedini njeni zvaničnici otvoreno i priznaju. Tako, u vreme dok je službovao u Regan–Bušovom Stejt departmentu, Frensis Fukujama (Fukuyama) obznanjuje da ovakva kakva je „OUN savršeno služi kao instrument američkog unilateralizma i možda je zapravo glavni mehanizam preko kojeg će se taj unilateralizam u budućnosti sprovoditi.“²⁴ Jer, samo dok ova međunarodna organizacija (loše) funkcioniše na starim principima, SAD mogu opravdavati njeno zaobilaženje u donošenju političkih odluka o intervenisanju u neki konflikt urgentnošću njegovog rešavanja, pozivajući se pritom na neki princip čija moralna „težina“, kaže se, nadilazi značaj uvažavanja ionako disfunkcionalnih međunarodnih institucija i organizacija. I doslovno: „OUN ne deluje kao organizacija koja doprinosi miru. Ona to čini samo u retkim slučajevima, kada stalnim članicama Saveta bezbednosti odgovara da neiskoriste svoje pravo veta. U sadašnjem trenutku mi stojimo pred izborom: ili jednostavno dozvoliti Miloševiću da izvrši genocide ili pokušati da se njegove žrtve spasu izvan kompetencije OUN-a. Meni se ne sviđa kada se prenebregava OUN, ali u datom slučaju to izgleda kao manje zlo“ (Rorti 1999: 35).

U drugom koraku, analitičar bi pristalicu argumenta o sprečavanju humanitarne katastrofe – jednom od onih principa velike

²³ Od šezdesetih godina XX veka naovamo, SAD su najviše puta stavljale veto na rezolucije Saveta bezbednosti UN na različita pitanja tekuće međunarodne politike. Velika Britanija je u tom pogledu na drugom mestu a Francuska na trećem sa daleko manjim brojem veta. Više o tome u Chomsky 1991, pogl. 6.

²⁴ Navedeno prema Chomsky 2004: 32. Multilateralizam bi, upozorava i Čarls Krauthamer, „značio potapanje američke volje u kašu kolektivnog odlučivanja – osuđujete sebe na reagovanje na događaje ili prebacivanje odgovornosti na višejezičke komitete sa pomodnim akronimima“ (Krauthammer 2001: 29).

moralne „težine“, morao suočiti sa činjenicom da su njene razmere (pod, kao što smo videli, vrlo spornom pretpostavkom da su humanitarni problemi na Kosmetu *pre početka agresije*, doista, imali karakter katastrofe²⁵) otpočinjanjem i tokom agresije progresivno uvećavane a ne smanjivane, kako je predviđao proklamovani cilj agresora. Pod pretpostavkom da je sprečavanje, odnosno zaustavljanje humanitarnih stradanja bilo istinski motiv za agresiju na SRJ, utvrđivanjem činjenice (koja je relativno brzo nakon otpočinjanja agresije postala evidentna) da je upravo agresija učinila njihove razmere još većim, moralo bi agresora navesti na odluku da je obustavi i time ukine *osnovni uzrok* stradanja svojih štíćenika, makar on bio (a uglavnom i jeste bio) tumačen isključivo kao *posredni* uzrok (što je, takođe, teško dokaziva pretpostavka) u smislu da je samo pružio alibi federalnim vojnim i paravojnim formacijama za odmazdu prema albanskom stanovništvu koje je identifikovano kao kolektivni vinovnik brutalnog kažnjavanja Srbije. Umesto toga, agresija je nastavljena i to pojačanim intenzitetom, a sve veće stradanje albanskog stanovništva, medijski uveliko eksploatisano i predimenzionirano, iskorišćeno je za dodatno moralno legitimiranje agresije pokrenute sa, očigledno, sasvim drugačijom motivacijom. Tu činjenicu Habermas, kao što smo videli, tumači u ključu doslednosti kao pozitivnog svojstva američke, kako kaže, normativno orijentisane politike sile. O doslednosti ovde, doista, i jeste reč, ali ne u onome što Habermas ima na umu, već u nečem drugom – realizaciji prepo-

²⁵ Međunarodni institut za istraživanje mira iz Stokholma objavio je da je broj poginulih u borbama na Kosovu 1998. godine bio između 1.000 i 2.000 lica obe nacionalnosti. Generalni sekretar NATO-a Džordž Robertson (Robertson) je, komentarišući tu brojku primetio da je to za jednu malu zemlju „veoma znatan broj ubijenih“. I glavna tužiteljka Međunarodnog kivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju, Karla del Ponte (Del Ponte) je, prema *Los Anđeles tajmsu*, izjavila da „nije važan broj žrtava nego to kako su ubijeni i ko ih je ubio“. Dan Everts, šef misije OEBS-a na Kosovu, takođe tvrdi da konačna brojka nije naročito relevantna s moralnog aspekta, i ističe da su ubijeni i maltretirani bili izloženi svim snagama organizovane države. Institut za izveštavanje o ratu i miru (IWPR), pak, zaključuje: „Ako broj mrtvih izgleda manji nego u Bosni, ne znači li to samo da su usavršeni metodi u sprovođenju iste politike etničkog čišćenja?“ No, čak i da su humanitarna stradanja na Kosmetu pre početka agresije imala razmere katastrofe „ko hoće da izvuče ispravnu, normativnu konsekvencu iz približavanja država koje je stvoreno međuzavisnošću, i koje podrazumeva saodgovornost suseda, taj mora početi sa delovanjem i pre nego što sukob izbije. Primerena strateška posledica proizišla iz međuzavisnosti glasi: sprečiti nasilje, a ne kazniti nasiljem“ (Čempijel 2000: 247).

znatih državnih i nacionalnih interesa²⁶ bez obzira na cenu koju će za to platiti drugi, makar oni bili i saveznici, odnosno nominalni štićenici. „Kao i u drugim slučajevima, optužbe da postoje dupli ‘standardi’ su sasvim pogrešne: ‘naše vrednosti’ se primenjuju sa nemalom doslednošću“, primećuje s ironijom Noam Čomski (Čomski 2000: 75). Ova američka spoljnopolitička strategija sadrži, kao što vidimo, sve elemente one, u moralnom smislu „prljave igre“, o kojoj je bilo reči u prethodnim delovima ovog rada.

I još ponešto o sprečavanju humanitarne katastrofe kao deklarativnom motivu NATO intervencionista protiv SRJ. Nakon okončanja agresije, razmere humanitarnih stradanja na području Kosmeta nisu u značajnoj meri smanjene. Njihove žrtve su, međutim, ulaskom trupa KFOR-a na teritoriju ove srpske pokrajine postali Srbi, odnosno sve nealbansko stanovništvo, a masovan i organizovan teror nad njim od strane albanskih oružanih formacija (mučenja, ubistva, deportacije) vršen je uz pasivan i prema ovim postupcima manje ili više tolerantan odnos mirovnih misionara UN-a.²⁷ Tako je, prema podacima *Borbe* od 19. avgusta 1999. godine, za manje od dva meseca po okončanju agresije više od 200.000 Srba, Crnogoraca i drugog nealbanskog stanovništva isterano iz pokrajine, više od 200 ih je ubijeno, a preko 400 ranjeno. Oko 400.000 privatnih kuća i stanova i više od 40 pravoslavnih crkava i srednjovekovnih manastira, od kojih su mnogi proglašeni za deo evropskog kulturnog nasleđa, opljačkano je, demolirano ili spaljeno. Čak 80.000 Srba i drugih nealbanaca zastrašivano je i prisiljeno da napusti posao.²⁸ Da je

²⁶ „Interesi prisutni u kosovskom konfliktu bili su brojni i upadljivi. Kretali su se od NATO-ve očajničke potrage za vlastitom posthladnoratovskom ulogom i za očiglednim neprijateljem, do Klintonove odlučnosti da u svojoj post-Levinski fazi, pokaže *urbi et orbi*, kako je, posle svega, on jedan moralno odgovoran državnik. Od želje Sjedinjenih Država da ponovo potvrde svoj položaj u transatlantskim odnosima nakon Amsterdamskog ugovora i uspostavljanja EMU, do želje država EU da spreče priliv miliona izbeglica sa Kosova. Od samostvorene slike vojske kao vrste transnacionalne elite (paradoksalno, generala Veslija Klarka verovatno više uvažavaju srpski i ruski generali nego oni na Kapitol Hilu) do interesa vojne industrije i tehnologije“ (Medvedev 1999: 113).

²⁷ Obrazloženje ovakvog njihovog stava prema navedenim delima, koje je cirkulisalo u javnom diskursu, glasilo je da su njihove trupe nedovoljno brojne da bi sprečile svaki akt razumljivog osvetničkog gneva albanske populacije, godinama izložene sličnoj torturi Miloševićevog režima.

²⁸ Navedeno prema Scott 1999: 17. Zaštita ljudskih prava je, zaključuje Mile Savić, pre bila *žrtva* nego osnovni *motiv* i *rezultat* agresije na SRJ (cf. Savić, internet, kurziv M.R.).

doista bio moralne prirode, argument o sprečavanju humanitarne katastrofe bi morao, snagom svoje *univerzalne* primenljivosti, obavestivati NATO intervencioniste na akciju protiv *svih* onih koji krše humanitarne konvencije, odnosno prouzrokuju humanitarna stradanja velikih razmera. Selekcijom etničkih zajednica – počinitelaca humanitarnih prestupa prema kojima će se vršiti surova odmazda, NATO, odnosno SAD potvrđuju još jednom ne-moralni karakter ovog argumenta. Njime SAD, zapravo, retorički kamufliraju svoju političku odlučnost da, prethodno je proglasivši, a dobrim delom i učinivši humanitarno ugroženom sve do razmera humanitarne katastrofe, vojno intervenišu u korist one etničke zajednice čiji interesi (u ovom slučaju za secesijom, koja je bivala pripremana na taj način izdejstvovanim međunarodnim protektoratom kao prelaznim političkim rešenjem) *konvergiraju* državnim interesima SAD (između ostalih²⁹, za na ovaj način obezbeđenim stacioniranjem NATO trupa na još jednom delu dotad „nepokrivene“ teritorije, odnosno osiguravanjem kontinuiteta njegove teritorijalne ekspanzije prema Istoku, što se obrazlaže navodnom potrebom osiguranja budućeg uspostavljenog mira i povratka izbeglica na „oslobođenu“ (!) teritoriju). Ili, kako kaže Zoran Obrenović, interesi malih u okviru novog poretka, uprkos njegovom retoričkom samoprikazu, „mogu dobiti svoje pravo samo *parazitiranjem* na interesima velikih“ (Obrenović, 1992: 210). Isti slučaj, međutim, potvrđuje još jednu, ranije uočenu činjenicu – za jedinu aktualnu supersilu sveta ne postoje *apsolutni* saveznici. Naime, kada ovi nekim nepromišljenim politički aktom ozbiljnije zaprete ugrožavanjem nekog od važnih nacionalnih interesa SAD, ove ne prezaju od surove odmazde prema njima, poput one koja je u toku agresije sustigla dve kolone albanskih izbeglica – povratnika na Kosmet, koji su se na taj čin odlučile još u toku agresije i time zapretile agresoru ukidanjem alibija za njeno nastavljanje do realizacije onog istinskog, a nedeklarisanog cilja. U strategiji američkog „unipolarnog globalizma“ (A. Finkelstein), još jednom je potvrđeno, „protivnici zadobijaju status neprijatelja koji nikad ne miruju, saveznici – korisnih instrumenata za realizaciju američkih

²⁹ „Ako pogledamo šta je sve stavljeno na kartu, tada su SAD kao priznata vođeća država pakta pozvane da zauzmu kurs bezuslovne volje za pobedom. Američka komanda dužna je da demonstrira principijelnu muškost, ne rukovodeći se nikakvim ‘političkim kompasom’“, nedvosmislen je Bžežinski (1999: 76).

spoljnopolitičkih ciljeva, a ostale države – običnih 'karata' u globalnoj igri Vašingtona“ (Finkelstein 1982: 19).

Imajući u vidu sve prethodno, nevoljnost da se interveniše „kada je intervencija opravdana“, navela bi, upozorava Ričard Has (Hass), „američku javnost na pitanje isplati li se finansirati i održavati tolike današnje oružane snage“ (Has 1999: 2). Jer, bomba ima svoju upotrebnu vrednost, „sposobnost uništavanja: za njenu proizvodnju potrebni su i odgovarajući resursi – radnici, naučnici, laboratorije, fabrike. Međutim, bomba se ne iznosi na tržište. Postoji drugi oblik ocenjivanja i vrednovanja oružja. To je rat“ (Kaldor 1981: 261.) Ili, rečima Karla fon Klauzevica (Clausevic), bitka ili „odluka oružjem“ jeste „za sve operacije u ratu, male ili velike, ono što plaćanje predstavlja u novčanoj transakciji“ (Clausevic 1968: 133). U prilog navedenim zapažanjima svedoči i podatak da su od početka agresije NATO na SRJ, 24. marta 1999. godine, vrednosti deonica kompanije *Rokvel Internešnel* (proizvođača bombardera B-1) porasle za 48 odsto, *Boing Erkratfa* (bombarder B-52) za 30 odsto, *Rajtn Sistems*a (Tomahavk i Harm krstareće rakete) za 37 odsto, a *Lokid Martina* (lovci F-16 i F-17) i *Nortrop Grumana* (bombarder B-2) za 18, odnosno 16 procenata.³⁰

c) SAD i politička tehnologija proizvodjenja agresora

Na ovom mestu vredi podsetiti se još jednog skupa činjenica koje dovode u sumnju autentičnost moralne motivacije počinitelaca agresije na SRJ. Pomenute činjenice se odnose na način upravljanja kosmetskom krizom do trenutka otpočinjanja agresije. Umesto onog što Ernst-Oto Čempijel sugerije – sprečavanje, odnosno suzbijanje već započetog nasilja, SAD su pritom, naime, još jednom demonstrirale, tokom višedecenijske istorije svog vojnog intervencionizma već razrađenu, političku tehnologiju njegovog proizvodjenja,³¹ ili bar *podsticanja*, odnosno dovođenja na onaj nivo intenziteta na kojem ono, doista, zahteva spoljnu intervenciju. To se činilo isprobanim mehanizmima pružanja svih vrsta podrške (političke, finansijske, vojne, medijske...) manjinskim pobunjenicima, uz istovre-

³⁰ Cf. Talbot, internet.

³¹ Više o tome u Čomski 1999.

menu i istovrsnu opresiju prema većinskoj naciji, odnosno njenim organima vlasti, čime su ovi podsticani na sve masovnije angažovanje svog represivnog aparata (vojske i policije) u borbi protiv separatistički orijentisanih pobunjenika,³² što je u krajnjem rezultatu imalo eskaliranje krize uz masovan gubitak ljudskih života na obe strane i humanitarno stradanje pozamašnih razmera. Na ovaj način su se, dakle, stvorili *uzroci* intervencije, odnosno rata³³ protiv jedne od strana u sukobu i time počinio *zločin protiv mira* kao ratni zločin *par excellence*, odnosno jedini *specifično ratni zločin*³⁴. „Ako misliš da si svemoćan, piše Jovan Babić, možeš misliti i da možeš da proglašiš za agresora onoga za koga ti hoćeš da bude tako označen. A možeš i da *proizvodiš* ‘agresore’ od svih onih koji pokušavaju da te spreče da ih savladaš, osvojiš, porobiš ili rasturiš, tj. koji se usuđuju da se brane. *Logika sile* bi tu naizgled bila dovedena do perfekcije: nagovoriš nekoga da se pobuni, pomogneš mu da pobedi, i onda iz pozicije pobjede kažeš da se branio. Onda oni koji su se branili postaju ‘agresori’. Pa i ‘ratni zločinci’. Ali takva mehanička primena *logike rezultata* je nasilna i nasilnička. Jer, da bi se postalo *zločinem protiv mira* nije dovoljno biti poražen“, zaključuje Babić (Babić 1998: 172). Isprovocirane akcije federalnih vlasti prema manjinskim pobunjenicima pre i u toku agresije, nakon njenog okončanja iskorišćene su kao argument za podršku secesionističkim zahtevima

³² To, razume su, ne znači da je takav njihov odgovor na pobunjeničke akcije bio jedini mogući, a još manje moralno ispravan, ali je, sa stanovišta psihologije unutardržavnih sukoba, bio najizgledniji, odnosno *najviše* verovatan.

³³ Ne može se uvek izbeći rat, tvrdi Jovan Babić, ali ono što se svakako može to je rad na uklanjanju *uzroka* rata. Jer, kod rata, nemoralnost je založena već u njegovim uzrocima. „I mada može izgledati kao tautologija, iskaz da ne treba postupati nemoralno (što on, u stvari nije), reći da je nemoralno vršiti radnje koje za posledicu mogu imati rat, zapravo je tek blaga kvalifikacija. Uzroke rata treba *otklanjanjati*, a to znači da one društvene i međunarodne konflikte koji mogu doći, i imaju tendenciju da dođu, do tačke usijanja iza koje se rešenja nalaze samo u ratu, treba sprečavati“ (Babić 1998: 195).

³⁴ Nijedan od zločina koji se uobičajeno smatra ratnim, ne sadrži, striktno uzev, nikakvo distinktivno svojstvo u odnosu na druge, „mironodopske“ zločine, svojstvo koje bi zahtevalo njegovo svrstavanje u posebnu kategoriju. Odredba „ratni“, naime, ne dodaje niti oduzima ništa, u moralnom smislu bitno, postupku o kojem je reč. Ona samo određuje situaciju ili priliku u okviru koje je taj postupak izvršen. Jedini *specifično* ratni zločin je stvaranje *uzroka* rata, odnosno situacije u kojoj će ti postupci biti *mogući* i *verovatni* i to u *masovnim* razmerama. Opširnije o tome u Babić 1998: 165–179.

pobunjenika koji su, tvrdilo se, na ovaj način stekli *moralni* (ako već nisu imali *pravni*) legitimitet za svoje aspiracije. Naime, život u zajedničkoj državi je, rečeno je, nakon ovakvih akcija *nemoguć*, što je vodilo korak bliže i formalnoj secesiji, odnosno normalizovanju i legalizovanju stanja faktički već izvršene secesije dela državne teritorije zemlje – žrtve agresije. I doslovno: „Formula za autonomiju Kosova, pronađena u Rambujeu, definitivno je mrtva“, piše Bžežinski. „Ona je ubijena Miloševićevim zločinima protiv čovečnosti. U međuvremenu od narednih nekoliko godina, formalni status Kosova ostaće nedefinisanim i biće neophodno da se ono za to vreme nalazi pod direktnom zaštitom NATO-a (...) Otvoreno priznanje SAD i Evropske zajednice da im je cilj obnova Kosova i povratak svih albanskih izbeglica u svoje domove, uvećalo bi, zaključuje Bžežinski, autoritet bombardovanja i *oduzelo Beogradu svaku nadu da će sačuvati Kosovo, čak i jedan jedini njegov deo*“ (Brzezinsky 1999: 77, kurziv M.R.).

Nakon okončanja rata, upornim insistiranjem jednog, uglavnom američkim novcem finansiranog dela lokalnih medija na njegovim posledicama (ekonomskim, socijalnim, državno-teritorijalnim...) za koje je odgovornost trebalo da preuzme tadašnji politički režim u Srbiji, nastojalo se, sada *iznutra* izdejstvovati njegovo delegitimiranje, odnosno kažnjavanje za nepristajanje na ultimativne zahteve za činjenje političkih akata kojima bi se zadovoljili interesi agresora i pre, odnosno bez oružane intervencije, kao i za pretpostavljenu nekooperativnost u tom pogledu i u njegovoj eventualnoj političkoj budućnosti. Jer smisao pritiska, uočava Zoran Obrenović, nije samo u tome da se objekat pritiska fizički slomi, nego da on prihvati principe, ciljeve i interese onoga koji sprovođi sankcije. Odnosno, „uspela agresija je samo ona koja dovede do toga da proces destrukcije na sebe preuzme sama žrtva agresije“.³⁵

³⁵ Cf. Obrenović 1992: 220. Isti uvid drugi autor izražava sledećim rečima: „Malo je perioda u istoriji koji se po količini nasilja mogu i porediti s prvom polovinom našeg veka; a *licemerje*, koje je jedno od konstitutivnih načela tzv. zapadne civilizacije, postalo je u drugoj polovini veka mehanizam opšteg opravdavanja po kome se sve, pa i najneispravnije i po opsegu najneverovatnije stvari, mogu činiti ako se samo pritom pozovemo na načela visokog intenziteta opravdavanja kao što su „slobodni svet“, „razvika demokratije“ ili „ljudska prava“; ono kao da je postalo *vid ispoljavanja moći*: neće, npr., samo da te opljačka, poniži, ubije itd., već *zahteva od tebe da se i sam opljačkaš, ponižiš, ubiješ itd.* Time se zlu koje predstavlja nasilje samo, dodaje još jedno zlo – kao

Agresija NATO-a na Jugoslaviju, dakle, nije bila, kako je tvrdio Habermas, rat na granici prava i morala, već s onu stranu *i* prava *i* morala, situirana duboko u domen interesno motivisanih oružanih akata američke spoljne politike, kao takve praktikovane tokom svekolikog minulog veka, pa i njegove tragične zapadnobalkanske završnice.

Primljeno: 3. septembar 2011.

Prihvaćeno: 21. septembar 2011.

Literatura

- Brown, Chris (2003) „Self-Defence in an Imperfect World“, *Ethics and International Affairs* 17 (6): 2–8.
- Brzezinski, Zbignev (1999) „Na Kosovu je stavljeno na kartu mnogo toga“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 48–51.
- Buchanan, Alen (1991) *Secession: The Morality of Political Divorce from Sumter to Lithuania and Quebec*, Boulder, Colorado: Westview.
- Babić, Jovan (2000) „Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja“, u: *Filozofski godišnjak* (13): 356–381.
- Babić, Jovan (1998) *Moral i naše vreme*, Beograd: Prosveta.
- Betke Elštajn, Džin (1995) „Razmišljanja o ratu i političkom diskursu: realizam, pravedni rat i feminizam u nuklearnom dobu“, u: Obrad Savić (prir.), *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 532–548.
- Chomsky, Noam (1991) *Deterring Democracy*, London: Verso.
- Chomsky, Noam (2004) *Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance*, London: Penguin Books.
- Clausevic, Carl, fon (1968) *On War*, London: Verso.
- Cordesman, Anthony, H. (1999) *The Lessons and Non-Lessons of the NATO Air and Missile Campaign in Kosovo*, Washington, DC: Center for Strategic and International Studies.
- Čempijel, Ernst-Oto (2000) „Međuzavisnost i intervencija“, u: *Filozofski godišnjak*, (13): 245–247.
- Čomski, Noam (1999) *Šta to u stvari hoće Amerika*, Beograd: Čigoja.

da je progres u tehnici, dovodeći do efekta smanjivanja sveta, doveo i do *prograsa u zlu*“ (Babić 1998: 107., kurziv M. R.).

- Čomski, Noam (2000) *Novi militaristički humanizam: lekcije sa Kosova*, Beograd: Plato.
- Džonston, Dajana (2001) „NATO i novi svetski poredak: ideali i lični interesi“, u: E. Herman i F. Hemond (prir.) *Degradirana moć: mediji i Kosovska kriza*, Beograd: Plato, str. 19–39.
- Grey, Glen John (1970) *The Warriors: Reflections on Man in Battle*, New York: Harper Colophon.
- Haas, Richard, N. (1999) *Intervention: The Use of American Military Force in the Post-Cold War World*, Washington: Brookings Institution Press.
- Habermas, Jürgen (1999) „Bestialität und Humanität: Eine Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral“, *Die Zeit*, April 29, str. 1–8.
- Hadži-Vidanović, Vidan i Milanović, Marko (prir.) (2005) *Međunarodno javno pravo: zbirka dokumenata* Beograd: Beogradski centar za ljudska prava.
- Kahn, Paul W. (1999) „War and Sacrifice in Kosovo“, *Report from the Institute for Philosophy and Public Policy* (2–3): 22–38.
- Kaldor, Meri (1981) „Warfare and Capitalism“, *New Left Review* (115): 128–143.
- Köchler, Hans (2001) *Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics: Is the Revival of the Doctrine of the „Just War“ Compatible with the International Rule of Law*, Vienna: IPO.
- Krauthammer, Charles (1986) „Morality and the Regan Doctrine“, *New Republik*, September 8, p.21.
- Krauthammer, Charles (2001) „The New Unilateralism“, *Washington Post*, June 8, p. A29.
- Konjuhova, I.A. (2007) „Princip gosudarstvennogo suvereniteta v međunarodnom i konstitucionnom prave“ u: *Međunarodnie pravovie standarti v konstitucionnom prave*, Moskva: INION RAN i Rossijskaja akademija pravosudija, s. 9–39.
- Lichtenberg, Judith (1994) „War, Innocence and the Doctrine of Double Effect“, *Philosophical Studies*, 74 (3): 347–368.
- Luttwak, Edward, N. (1995) „Towards Post-Heroic Warfare“, *Foreign Affairs*, 74 (3): 109–122.
- Lutovac, Zoran (1994) *KEBS i prava nacionalnih manjina sa posebnim osvrtom na SR Jugoslaviju*, neobjavljena magistarska teza, Beograd: FPN.
- Madox, Bronwen (2008) *In Defence of America*, London: Duckworth Overlook.

- Megle, George (2000) „Da li je ovaj rat dobar? Etički komentar“, *Filozofski godišnjak*, (13): 196–209.
- Muravchik, Joshua (1999) „The Road to Kosovo“, (internet) dostupno na <http://www.commentarymagazin.com/viewarticle.cfm/the-road-to-kosovo-9035> (pristupljeno 15. marta. 2011.)
- Majler, Norman (1999) „Nacionalna sramota i psihološki genocid“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 44–48.
- Medvedev, Sergej (1999) „Kosovo-evropski *fin-de-siecle*“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 112–113.
- Miršajmer, Džon (2009) *Tragedija politike velikih sila*, Beograd: Udruženje za studije SAD u Beogradu.
- Nicholas, G.H. (1967) *The United Nation as a Political Institution*, Oxford: Oxford University Press.
- Oberg, Jan (1999) „Zašto Srbi nisu mogli da potpišu sporazum o Kosovu“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 11–16.
- Obrenović, Zoran (1992) *Srbija i novi poredak*, Niš: Gradina.
- Pavković, Aleksandar (2001) „Against a General Right to Secession: an Argument from Equal Rights“, *Filozofski godišnjak* (14): 179–202.
- Parenti, Michael (1995) *Against Empire*, San Francisko: City Lights Publishers.
- Rorti, Ričard (1999) „Korak u dobrom pravcu“ *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 34–36.
- Scott, Glover (1999) „Anti-Serb Crime Paterns Point to ‘Ethnic Cleansing’“, *Los Angeles Times*, August, 15., pp.4–7.
- Savić, Mile (2010) „’Humanitarna intervencija’ - anatomija jedne obmane“, (internet) dostupno na: www.nspm.rs/savremeni-svet/humanitarna-intervencija-anatomija-jedne-obmane.html (pristupljeno 5. maja 2011).
- Šmit, Karl (1995) „Teorija partizana: uzgredna napomena o pojmu političkog“, u: O. Savić (prir.) *Evropski diskurs rata*, Beograd: Beogradski krug, str. 77–93.
- Talbot, Caren (2000) „Backing up Globalization with Military Might“, (internet) dostupno na: <http://www.globalissues.org/article/448/backing-up-globalization-with-military-might#1> (pristupljeno 30. aprila 2011).
- Todorov, Cvetan (1999) „Cilj i sredstva“, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje (2): 85–87.
- Volzer, Majkl (1998) „Politika izbavljenja“, *Theoria* 41 (1): 92–3.
- Wolfowitz, Paul (2000) „Remembering the Future“, *The National Interest*, 59: 37– 41.

Mirjana Radojičić

NATO AGGRESSION AGAINST FRY-
“A WAR ON THE BORDER BETWEEN LAW AND MORALITY”

Summary

The paper focuses on the ethical aspects of NATO aggression (or so-called “humanitarian intervention”), exerted against the FRY, actually Serbia, in the period from March to June 1999. The paper has been conceived as a critical dialogue with Jürgen Habermas, or rather the positions presented by him in a text entitled “Bestialität und Humanität: Eine Krieg an der Grenze zwischen Recht und Moral”. Following a short presentation of Habermas’s point of view, in the introduction to her paper the author discusses the moral implications of, as he points out, “the surgical precision of the air-strikes, as well as the programmatic sparing of the civilian population”, which are, according to him, the characteristics of this aggression with “a highly legitimating effect”. She then focuses on the key and declaratively moral argument that served to justify the aggression – the protection of human rights of Kosmet Albanians and the prevention of the humanitarian catastrophe they had been allegedly exposed to. After analyzing this argument thoroughly, in several steps, the author concludes that the aggression was not, as Habermas claimed, a “war on the border between law and morality”, but that it was actually beyond the borders of both law and morality and was deeply situated into a domain of interest-driven armed acts of the US foreign policy.

Key words: NATO aggression against FRY, disintegration/break-up of Yugoslavia, international politics, international ethics.